

Zamyšlení nad soudobou českou sociologií

Musil, Jiri

Veröffentlichungsversion / Published Version

Zeitschriftenartikel / journal article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Musil, J. (2002). Zamyšlení nad soudobou českou sociologií. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 38(1-2), 17-24. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-55046>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer Deposit-Lizenz (Keine Weiterverbreitung - keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Gewährt wird ein nicht exklusives, nicht übertragbares, persönliches und beschränktes Recht auf Nutzung dieses Dokuments. Dieses Dokument ist ausschließlich für den persönlichen, nicht-kommerziellen Gebrauch bestimmt. Auf sämtlichen Kopien dieses Dokuments müssen alle Urheberrechtshinweise und sonstigen Hinweise auf gesetzlichen Schutz beibehalten werden. Sie dürfen dieses Dokument nicht in irgendeiner Weise abändern, noch dürfen Sie dieses Dokument für öffentliche oder kommerzielle Zwecke vervielfältigen, öffentlich ausstellen, aufführen, vertreiben oder anderweitig nutzen.

Mit der Verwendung dieses Dokuments erkennen Sie die Nutzungsbedingungen an.

Terms of use:

This document is made available under Deposit Licence (No Redistribution - no modifications). We grant a non-exclusive, non-transferable, individual and limited right to using this document. This document is solely intended for your personal, non-commercial use. All of the copies of this documents must retain all copyright information and other information regarding legal protection. You are not allowed to alter this document in any way, to copy it for public or commercial purposes, to exhibit the document in public, to perform, distribute or otherwise use the document in public.

By using this particular document, you accept the above-stated conditions of use.

Zamyšlení nad soudobou českou sociologií

JIŘÍ MUSIL*

Středoevropská univerzita, Budapešť a Varšava
Univerzita Karlova, Praha

Some Comments on Contemporary Czech Sociology

Abstract: The following comments compare the present orientations of Czech sociology with recent developments in European sociology. The analysis of sociology in Europe shows that the attention of European sociologists has shifted to social theory and social philosophy, sociology of culture, media, gender and feminism, political sociology, nationalism, ethnicity, and racism. Czech sociology, in the opinion of the author, still does not pay sufficient attention to such pressing issues of Czech society as national identity, nationalism, value transformations, the role of traditions, and European integration processes.

Sociologický časopis, 2002, Vol. 38 (No. 1-2: 17-24)

Následující poznámky si nečiní nárok na ucelený a soustavný pohled na současnou českou sociologii. Jejich cíl je užší: zamyslet se nad naší sociologií pomocí určité komparace. Chci se pokusit, alespoň v hrubých obrysech, srovnat stav a orientaci soudobé české sociologie se zaměřením, tématy a trendy současné evropské sociologie s několika odkazy také na sociologii americkou. Hovořím-li o soudobé české sociologii, mám na mysli její produkci po roce 1989, když však používám pojmu „současná evropská sociologie“, uvažuji o delším období, tj. o evropské sociologii mezi začátkem 70. let a současností. Přesněji řečeno o jejím vývoji v těchto třiceti letech.

V první části této úvahy se pokusím nastínit hlavní etapy proměn zaměření a témat evropské sociologie v daném období. Nejdříve velmi stručně a s pomocí výsledků analýz Petera Wagnera,¹ Stevena Seidmana a Jeffrey C. Alexandera² uvedu, jak se měnilo zaměření sociální teorie a jak tyto změny souvisely s vývojem politickým a hospodářským. Poté, v druhé části, se soustředím na výčet nových, expandujících oblastí a témat evropské sociologické produkce a na výčet oblastí, o které zájem naopak klesá. Nejde tu o exaktní analýzu, nýbrž o poznatky opírající se o dlouhodobé sledování knižní a časopisecké produkce, o rozbor katalogů hlavních nakladatelství vydávajících sociologickou literaturu a konečně o informace ze dvou kongresů Evropské sociologické asociace, na jejichž přípravě jsem měl možnost účastnit se. Sledovat knižní a časopiseckou produkci evropské sociologie mohu díky vynikající knihovně Středoevropské univerzity v Budapešti, která je nepochybně nejlepší knihovnou společenských věd, zejména jejich soudobé

*) Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Prof. PhDr. Jiří Musil, CSc., Újezd 15, 150 00 Praha 5, e-mail ceu.musil@volny.cz

¹) Vycházím z pozoruhodné knihy Petera Wagnera [2001], *A History and Theory of the Social Sciences*. V první části této knihy Wagner podává originální interpretaci dějin sociologie v 19. a 20. století. Zdůrazňuje vazby mezi sociologií a politickými a hospodářskými změnami.

²) V rozsáhlém úvodu k nedávno uveřejněné knize textů k otázkám sociální teorie, se známý teoretik Jeffrey C. Alexander a Steven Seidman pokusili vysvětlit proměny sociologie v druhé polovině 20. století [srv. Seidman a Alexander 2001].

produkce, ve střední Evropě. Počet časopisů z oblasti sociálních věd, ekonomie, historiografie, filozofie, které tato knihovna odebírá, dosahuje téměř jednoho tisíce titulů.

V třetí části svého zamyšlení se pokusím ukázat na to, jak se česká sociologie – po uvolnění z ideologického krunýře, který ji omezoval do roku 1989 – vyrovnávala s hlubokými změnami, kterými procházela a prochází evropská sociologie v posledních desetiletích 20. století. Jde mi přitom především o poznání deficitů, kterými ve srovnání s celkovým evropským myšlenkovým pohybem, dosud trpí. Pokusím se, vědom si přitom všech rizik, naznačit i příčiny těchto deficitů.

Řada autorů se shoduje na tom, že v období po druhé světové válce lze rozlišit zhruba tři etapy ve vývoji sociální teorie. Peter Wagner označuje první dvě jako období teorie „organizace modernity“. V prvním z nich velká část evropské sociologie vytvářela myšlenkové předpoklady „měkkého“ sociálního plánování, v druhém byla spojena s tím, co Wagner označuje pojmem „racionalistická revoluce“, která byla součástí zlatého věku kapitalismu padesátých a šedesátých let a návratu k tržní ortodoxii. Obě tyto teorie soutěžily, ale do potíží se v sedmdesátých letech dostala především první verze organizace modernity, spojená se sociálním plánováním. Sociální plánování, keynesiánská ekonomie a další koncepty nespĺnily totiž očekávání, se kterými byly aplikovány. Naopak vedly k nepředvídaným důsledkům a k intelektuálnímu obratu. Začala růst nedůvěra k politickým zásahům do ekonomických procesů a propagoval se návrat k tržní regulaci hospodářství. Paralelně s tím se začala projevovat nedůvěra k tomu, co Wagner označuje pojmem „objektivistická epistemologie“ a odklon od kvantitativních metod v akademických sociálních vědách. Na to pak navázal v sociologii obrat k interpretativnímu pojetí, označovanému také jako lingvistický obrat. Ten byl spojen, díky většímu důrazu na roli subjektu, s vědomím větší otevřenosti a neurčitosti sociální reality. Důraz na nepředvídatelnost sociální reality, na nečekané důsledky vědomých zásahů do společnosti, vyplývající z tohoto filozofického obratu, potlačil sociologický objektivismus a tím i představy o možnosti regulovat společnost. A tato skutečnost pak uvolnila prostor pro uplatnění neo-liberální filozofie v hospodářské politice, pro kritiku sociálního státu a pro větší důraz na roli jednotlivce obecně.

Třetí etapou vývoje sociální teorie je pak podle Wagnera tzv. druhá krize modernity, která v radikální podobě některých verzí postmodernismu neváhá tvrdit, že prožíváme konec sociálních věd.

Steven Seidman a Jeffrey C. Alexander popisují podobný obraz vývoje sociální teorie, i když s menším zájmem o politické souvislosti a s větším o vnitřní proměny samotné teorie. Nicméně i v jejich interpretaci je patrný důraz na souvislosti mezi sociální teorií a politickými procesy. Poválečný vývoj rozdělili rovněž do tří úseků. Zhruba do sedmdesátých let, zejména ve Spojených státech, převládal názor, že teoretické základy sociologie a ostatních společenských věd mají být formulovány uvnitř těchto oborů a nemají být ovlivňovány širšími trendy intelektuálního a politického života. Většina těchto koncepcí usilovala o vybudování sociologie na základě metodologických principů uplatňovaných v tzv. tvrdých vědách. Tento názor převládal až do konce šedesátých let. V sedmdesátých letech se však otevřela diskuse, která signalizovala vnitřní krizi oboru. Symbolický interakcionismus, teorie sociálního konfliktu, etnometodologie, teorie sociální směny, nabízely alternativní paradigmatata, která by vyřešila krizi disciplíny a která by umožnila formování nové a adekvátní sociální vědy.

Pokračováním byly podle Seidmana a Alexandra změny v osmdesátých letech. Místo konfliktu tradičních teoretických přístupů s novými směry nastoupilo úsilí o teoretické syntézy, které byly však méně opřeny o empirická data a více o filozofické koncepty. Tyto syntézy nebyly úzce svázány s jednotlivými sociálními vědami a usilovaly o to, aby vytvořily účinný rámec pro univerzálně chápanou sociální vědu. Pozornost se zaměřovala na řešení vztahu mezi strukturou a aktérem, mezi expresivní a strategickou akcí a na rozvoj pozitivismu a postpozitivismu.

Obsah dnešních diskusí o sociální teorii se oproti těm, které probíhaly v osmdesátých letech, radikálně změnil. Podle Seidmana a Alexandra se „dramaticky změnil jazyk soudobé sociální teorie“. Scientistní ambice se ztrácejí, a to nejen v teorii, ale i v empirickém výzkumu. Lze také pozorovat oslabení zájmu o udržení „specifické sociální vědy“, tj. sociologie. Dnešní teoretické reflexe musí vzít v úvahu diskuse, které probíhají ve filozofii, teorii literatury a umění a tím se začínají stírat ostré hranice mezi sociálními vědami a tzv. humanities. I když je to pohled jen určité části americké sociologické komunity, není zřejmě zanedbatelný.

Součástí tohoto antiscientistního obratu je rovněž větší důraz na normativní stránky sociální teorie. Ta se ve stále větší míře zabývá otázkami spravedlnosti, demokracie, rovnosti a autenticity. S tím souvisí i rostoucí důraz na vztah mezi sociální teorií a životem, důraz na pragmatismus a na problémově orientované studie.

Seidman a Alexander pak v další části svého zamyšlení probírají čtyři hlavní rysy změn, ke kterým od osmdesátých let došlo. Na prvním místě je to formování „obecné teorie bez základů“, tj. bez představ, že účelem teorie je formulovat nejobecnější základní pojmy a kategorie, které by řídily sociologický výzkum. To považuje nová koncepce za nemožné, neboť jak teorie, tak i konkrétní výzkum je podle nich vždy součástí určité sociální situace a ta selektivně určuje orientaci a témata. Sociální vědec prostě nemůže „vyskočit“ ze své společnosti a kultury. Za reprezentanty tohoto směru považují novou kritickou teorii (J. Habermas, A. Honneth), sémiotický strukturalismus (M. Sahlins, J. Clifford), poststrukturalismus (M. Foucault, Ch. Mouffe, E. Laclau) a tzv. kulturní studie, jejichž předním reprezentantem je britský autor Stuart Hall.

Na druhém místě je to obrat k normativní sociální teorii. Ta se zabývá otázkami spravedlnosti (J. Rawls), mravnosti (A. MacIntyre), pravdy (R. Rorty).

Na třetím a čtvrtém místě pak je to široký myšlenkový proud, který se snaží na jedné straně nově definovat soudobé západní společnosti, na druhé pak identity. Jsou to práce, které se zabývají postmoderní společností, občanskou společností, multikulturalismem, nacionalismem, globalizací, ale také otázkami vlastní osobnosti, genderu, sexuality, rasy a postkolonialismu.

I když Seidmanův a Alexandrův pohled na vývoj sociální teorie není nutno nekriticky akceptovat – osobně odmítám zejména jejich radikální relativismus v teorii poznání, který je východiskem jejich „sociální teorie bez základů“ a také jejich sympatie k radikálnímu sociologickému perspektivismu – poskytuje poučný pohled na převratné a zejména rychlé změny, kterými prochází soudobá sociální teorie. Na tuto proměnlivost, i když mnohem střídavěji, poukazuje také Peter Wagner. Navíc se však pokouší změny sociologicky vysvětlit.

Bylo by možné považovat vývoj západní sociologie v posledních 30 letech za důkaz toho, co Miloslav Petrušek³ označil jako „multiparadigmatičnost“ oboru a jako důkaz toho, že dějiny sociologie ve 20. století obecně jsou „vlastně střídáním dominantních paradigmat“, a tak říkáje netrápít se tím. Neodbytně se však přece jen vkrádá gellnerovská otázka o tom, který z těchto „kognitivních stylů“, které se tady takto střídají, poznává sociální skutečnost pravdivěji. To nevylučuje akceptovat pozitivně skutečnost, že existuje více metod, které lze v sociologickém výzkumu paralelně používat.

Jde mi však především o to, jak na tuto dynamickou a vlastně i nepřehlednou situaci zareagovala česká sociologie. Do jaké míry se stává evropskou ve smyslu přístupů, témat a otázek, kterými se zabývá. Z Wagnerova i Seideman-Alexandrova přehledu jsou patrné velké změny v sociální teorii, ale v posledních desetiletích se měnila i témata a otázky.

Z dat o knižní produkci v posledních několika letech lze soudit, že největší pozornost autorů, nakladatelství a lze snad říci i čtenářů se zaměřila na sedm oblastí. Ty jsou seřazeny podle četnosti knižních publikací vydávaných velkými sociologickými nakladatelstvími jako je Routledge, Sage, Blackwell, Longman, Prentice-Hall, Kluwer, De Boeck aj. Pořadí těchto sedmi tematických okruhů podle rozboru, který jsem provedl, bylo následující: 1. sociální teorie, 2. sociologie kultury a médií, 3. gender a feminismus, 4. sociologie zdraví a medicíny, 5. sociální politika, 6. politická sociologie, 7. otázky nacionalismu, etnicity, rasy.

Vedle těchto témat, která soustřeďovala pozornost sociologické komunity, jsou i dvě další, která nemají úzce sociologickou dimenzi, ale která se stávají stále častěji předmětem zájmu autorů i čtenářů překračujících hranice disciplín. Jsou to publikace, které se zabývají Evropou, její identitou, kulturou, sociální strukturou, a zejména integrací. Druhým takovým tématem je globalizace. I když se někdy soudí, že zájem o globalizaci je módní záležitostí, myslím, že tomu tak není a lze spíše předpokládat, že pojem globalizace má paradigmatickou povahu a že není v tomto smyslu vzdálen pojmu modernizace. Jak otázky Evropy a její integrace, tak i procesy globalizace se ovšem staly doménou nového oboru, který podle mého soudu velmi tvrdě odkrojil ze sociologie část témat, kterými se zabývala. Mám na mysli „mezinárodní vztahy“. Oddělení zabývající se těmito vztahy jsou jedny z nejrychleji rostoucích oddělení na světových univerzitách. A přitom právě téma vztahů mezi národními společnostmi by mělo být sociologickým tématem *par excellence*. Nicméně i v této situaci k velmi živým a zajímavým výzkumným skupinám v rámci Světové sociologické asociace i Evropské sociologické asociace patří právě skupiny zabývající se procesy evropské integrace a globalizací. Zde sociologie může přispět hlubší interpretaci pojmu integrace.

Vedle uvedených sedmi tematických okruhů, Evropy a globalizace, které dnes nejvíce přitahují pozornost evropských sociologů, se vynořují některá nová a zajímavá témata, která v minulosti zůstávala stranou pozornosti. Patří sem např. sociologie těla – katalog nakladatelství Blackwell na rok 2001 nabízí 12 knih, které se touto otázkou zabývají. Podobnými nově rostoucími tématy jsou sociologie spotřeby a jídla. Velmi často jde přitom o studie, které zkoumají spotřebu, jídlo, ale také nemoci z hlediska kulturních

³) Cituji z krátkého, ale hutného úvodu Miloslava Petruska: „Sociologie jako názorové soužití a střetávání“ v knize *Sociologické školy, směry, paradigmatata*, kterou roku 1994 a 2000 vydalo nakladatelství SLON v Praze [Petrušek 2000].

okruhů, nebo sociální struktury, vrstvy. Nově se vynořující perspektivou je rovněž důraz na časoprostorové dimenze společnosti, na toky a na vztahy prostoru a společnosti. Je rovněž zapotřebí dodat, že velký počet publikací věnovaný kultuře, jazyku a médiím je do značné míry důsledkem rychlého růstu sociolingvistických přístupů a metod v rámci sociologie, a je tudíž výrazem lingvistického obratu, o kterém byla již řeč.

Neméně zajímavým a důležitým jevem je zmenšování zájmu o některé tradičně prioritní oblasti sociologie. Uvedu jen některé, kde se mně zdá, že pokles zájmu je poměrně značný. Patří sem sociologie průmyslu, zemědělství, otázky sociální stratifikace, do jisté míry i sociologie města, kde je patrný přesun zájmu z otázek strukturálních, ekologických na otázky sémiotické a kulturní. K disciplínám, které si udržují standardní zájem, avšak u nichž nelze pozorovat jeho růst, patří pravděpodobně v evropském kontextu sociologie rodiny, volného času, kriminologie, sociologie náboženství a sociologie životního prostředí.

Pozornosti zasluhuje neobyčejně velký zájem o sociální teorii. Při výkladu tohoto jevu bych se připojil k P. Wagnerovi, který zdůrazňuje, že zájem o teoretické otázky vždy roste v období myšlenkových krizí. Pro vývoj sociologie a její teorii byly podle jeho soudu významná dvě období. Označuje je jako první a druhou krizi modernity, první probíhala na začátku 20. století, ve druhé jsme v současné době. Velký zájem o otázky teoretických východisek sociálních věd se projevuje v politice nakladatelů tím, že se vydávají velká kompendia textů zakladatelů – mimochodem za nesmírně vysoké ceny přesahující často 25 000 korun – že se reedituje slavná řada Mezinárodní knihovny sociologie (International Library of Sociology), kterou začal vydávat Karl Mannheim v nakladatelství Kegan Paul, Trench, Trubner v Londýně a která teď vychází v nakladatelství Routledge. Kromě toho se reeditují vybraná díla klasiků dvacátého století, jako je E. Fromm, M. Foucault, F. A. Hayek, Th. Adorno, M. Mauss, M. McLuhan a další a také soudobí teoretici jako A. Giddens, U. Beck, Z. Bauman, P. Bourdieu, J. Habermas, N. Luhmann, H. Joas. Zájem o obecné otázky a o sociální teorii je zcela zřejmý.

Musím také uvést, že ze soudobé západní knižní sociologické produkce téměř úplně zmizely publikace o transformacích postkomunistických zemí. Poměrně velký zájem o toto téma, který byl patrný v první polovině devadesátých let, byl vystřídán nezájmem. Myslím, že je to do značné míry způsobeno tím, že autorům ze zemí, kterých se to týkalo, se – kromě několika výjimek – nepodařilo toto téma zpracovat tak, aby to obohatilo sociologický pohled na proměny současného světa a na obecné otázky sociální teorie. Při výkladu tohoto nezájmu bych však zcela nevyloučil určitý eurocentrismus západoevropských autorů, a nedostatek znalostí o této části Evropy. Stačí prolistovat některou z encyklopedií sociálních věd, nebo některým ze sociologických slovníků vydaných v angličtině a tato neznalost se ihned stane zřejmou. Do značné míry je to však způsobeno naší nedostatečnou aktivitou a malou snahou proniknout na západní trhy.

A nyní k třetí části tohoto zamyšlení. Nedávno jsem četl v *Lidových novinách* úvahu Radovana Holuba [2001] „Má český film co nabídnout?“ Autor cituje ředitele festivalu východoevropského filmu v německé Chotěbuzi Rolanda Rusta, který prohlásil, že „jsou české filmy sice hezké, oduševnělé a lyrické, ale málo aktuální (...) nesetkáte se u nich se žádným z tíživých problémů současnosti“. Musím se přiznat, že mě napadlo, že při mírné úpravě, která by změnila slova hezké a oduševnělé na jiná, by se něco podobného dalo říci i o české sociologii. Jako by se vyhýbala tvrdým skutečnostem tohoto světa, Evropy, naší situaci v ní a intelektuálním dilematům, která s dnešním stavem věci souvi-

sejí. Každý takový soud je ovlivněn nutnou dávkou subjektivní perspektivy. V tomto případě skutečností, že v posledních 10 letech učím především zahraniční studenty, že mými kolegy jsou přitom ve velkém počtu učitelé západoevropských, amerických, maďarských a polských univerzit a že poslední knihy, které jsem vydal, byly napsány v angličtině a vyšly v zahraničí. Přes rizika spojená s perspektivou ovlivněnou tímto kontextem se odvážím říci několik slov o tom, v čem spočívají problémy, které brzdí integraci české sociologie do velkého proudu soudobé evropské sociologie.

Česká sociologie i ve srovnání se sociologií v Polsku, Maďarsku vstupovala na mezinárodní scénu po roce 1989 s četnými handicap, které jsou známy, ale jejichž působení bylo překvapivě dlouhé. Myslím, že na prvním místě to byla dlouhodobá izolace, projevující se nedostatkem hlubších informací o vývoji evropské sociologie v období po druhé světové válce, které by byly přístupné širší sociologické veřejnosti. To bylo způsobeno nemožností vytvořit trvalé kontakty se sociologickými pracovišti na Západě, obavami z těchto kontaktů, nedostatkem plynulého přísunu literatury a prakticky nemožností publikovat na Západě. Neméně závažná byla mimořádně tvrdá ideologická omezení a opakovaná vyřazování nekonformních sociologů z profesionálních pracovišť. To vše vedlo k zastavení vážné intraprofesionální diskuse o důležitých otázkách oboru. Nicméně krátká období uvolnění v šedesátých letech naznačovala, že přes všechna tato omezení existoval určitý pozitivní potenciál, který by se mohl projevit ve svobodnějších podmínkách. Také relativně velký zájem o členství v sociologické společnosti i relativně živá aktivita některých sekcí naznačovaly, že existují předpoklady oživení oboru. Neměli bychom také zapomenout na existenci některých nakladatelství, která byla ochotna publikovat i knihy, které se snažily naši odbornou izolaci zmenšovat. V této souvislosti bych rád připomněl edici „Sociologická knižnice“ vydávanou nakladatelstvím Svoboda – pod svícnem bývá tma – a redaktorku této edice Jarmilu Oborskou.

Po roce 1989 působily na další vývoj české sociologie – vedle mnoha obecně známých pozitivních faktorů – také některé retardační skutečnosti. Myslím, že z myšlenkového hlediska to byla především dominance některých témat z minulosti. Problémem nebyla podle mého názoru odborná kvalita jejich zpracovávání, a legitimita těchto tradičních témat, nýbrž skutečnost, že silná orientace na tyto oblasti spojená s profesionálními zručnostmi lidí, kteří se danými tématy zabývali, vedla k opomíjení nových a velmi významných problematik, které se již zřetelně hlásily o slovo. Takovými novými tématy byly na příklad otázky národní identity, nacionalismus a jeho výklad, postavení národních států v soudobých procesech integrace, role médií v demokratických společnostech, proměny práce v soudobých rizikových společnostech, role vzdělání, a nepochybně také otázky proměn hodnotových orientací, otázky tradic, a obecně kultury v sociálně antropologickém smyslu. A samozřejmě také klíčové otázky vztahů mezi různými druhy regulací ve společnosti, mezi makrosférou a mikrosférou společnosti, čili moderně a konkrétně formulované otázky politické sociologie a sociální teorie.

Do značné míry s tím souviselo i zpoždění v přijímání nových přístupů a metod v sociologickém výzkumu. Osobně bych zdůraznil například nedostatečný rozvoj historické sociologie, která v západní Evropě i ve Spojených státech patří k dynamickým oblastem sociologie. Konkrétně to pak znamená ujasnění vztahu mezi studiem sociální změny provozovaným v historiografii a v sociologii. V hlubších vrstvách epistemologických a ontologických historická sociologie pootevřívá nesmírně důležitou otázku významu

času a sekvence v sociálním světě a v sociálním výzkumu. To není abstraktní a akademická otázka. V roce 2001 vyšla ve Spojených státech kniha Andrew Abbotta,⁴ která upozorňuje na to, jak jsou výsledky sociologického myšlení a výzkumu ovlivňovány různými koncepcemi času. A samozřejmě, že výzkum vybudovaný na koncepci obecné lineární reality, která převládá v *mainstreamu* sociologického výzkumu, vede i k určitým, realitě ne vždy odpovídajícím výsledkům a k aplikacím, které nejsou rovněž vždy úspěšné. Na „čas záleží“, jak říká Abbott a opět bych poznamenal, že jsme těmto metodologickým otázkám v našem uspěchaném obnovování sociologie nevěnovali dosti energie a vzájemného přemýšlení.

A to mě přivádí k dalšímu problému, který souvisí s provozem našeho oboru. Myslím, že máme málo vážných, profesionálně zaměřených diskusí o klíčových otázkách našeho oboru. V tomto ohledu skutečné společenství českých sociologů neexistuje. Existují samozřejmě pracovní skupiny, ústavy, katedry. Existuje také Masarykova česká sociologická společnost. Ale vážných setkání, která by projasňovala pozice jednotlivých skupin lidí pracujících v oboru, máme skutečně málo. To, co říkám, je samozřejmě také kritika vlastní činnosti. Pozoroval jsem život sociologických komunit v řadě zemí západní Evropy a také v Polsku. Tam je význam komunikace a názorových střetů mnohem větší. My nedokážeme ani dostatečně recenzovat vlastní odbornou produkci a ve snaze vyhnout se odborným konfrontacím raději recenzujeme zahraniční publikace. Je to zvláštní kombinace lhostejnosti a opatrnosti, ale rozhodně to není projev profesionálního zaujetí a úsilí o rozvoj oboru v naší zemi. Svádět to na zvyky minulosti by, podle mého soudu, bylo nesprávné. Je to již symptom naší soudobé existence.

Do podobné kategorie našich deficitů patří rovněž nedostatečná komunikace s blízkými obory, zejména s historií, etnologii, antropologií, ekonomikou a politologií. V době, kdy se ve světě dospělo k závěru, že jednotlivé, dříve oddělené obory, mohou vzájemnou komunikací jen získat, my se uzavíráme. Když jsem pracoval jako ředitel obnoveného Sociologického ústavu Akademie věd, pokusil jsem se vytvořit tam trvalý seminář, který by propojoval sociologii s historií. Záměr ztroskotál a odvažují se tvrdit, že to bylo spíše způsobeno nezájmem sociologů než naopak. Na celé věci je přitom zajímavé i to, že když se pracovalo v Sociologickém ústavu na *Sociologickém slovníku*, což je jeden z úspěchů nejen tohoto ústavu, nýbrž celého společenství sociologů, o vzájemnou komunikaci byl ještě zájem. Doufal jsem, že slovník vytvořil předpoklady k profesionální diskusi nejen uvnitř oboru, ale i mezi obory sociálních věd. Nestalo se tak, skupina lidí, která se o slovník starala, se rozpadla, odešla ze Sociologického ústavu – a nechci tady uvažovat o tom proč, protože by to nebylo produktivní – a jedna šance odstraňování našich deficitů v oboru byla promarněna. Nicméně slovník vytváří dosud bázi možného dalšího vývoje, i když si zároveň uvědomuji, že je ještě poznamenán duchem sedmdesátých a osmdesátých let a nevnímá plně to, co Peter Wagner označil pojmem druhá krize modernity.

V žádném případě nechci, aby mé poznámky byly pochopeny jako pouze negativistické reflektování toho, co se v oboru dělo po roce 1989. Nepopírám, že chci být kritický, ale jsem si přitom plně vědom úspěchů, kterých bylo dosaženo, k nimž lze podle mého soudu počítat založení Fakulty sociálních věd UK, Fakulty sociálních studií na Masarykově univerzitě v Brně, rozvoj analytických prací v oblasti sociální politiky, sociologie

⁴) Doporučuji všem, kdo usilují o hlubší pohled na význam času v sociologickém myšlení, knihu Andrew Abbotta [2001] *Time Matters. On Theory and Method*.

rodiny na obou těchto školách a zčásti i v Sociologickém ústavu AV, ekonomické sociologie, produkci v rámci zkoumání sociální struktury, stratifikace, vzdělání, výzkum sociologie obcí a samosprávy v ČR, a konečně také výzkum modernizace české společnosti rovněž v Sociologickém ústavu AV ČR. Mnohé z těchto skupin dokázaly publikovat knižně své výsledky v zahraničí. To je z hlediska našeho postavení v evropské sociologii velice důležité. Při úvaze o tom, co pozitivního se stalo v oboru v uplynulých 12 letech, bychom neměli zapomenout na vznik a úspěšné působení Sociologického nakladatelství (SLON). Nicméně nemohu i zde v závěru svého zamyšlení, které – a to chci zopakovat – nechce a nemůže být uceleným bilancováním, upozornit na to, že jsme podle mého soudu mnoho šancí nevyužili a že jsme nebyli příliš úspěšní v tematické reorientaci našeho oboru a v začlenění se do klíčové diskuse o sociologických stránkách překonávání druhé krize modernity. Ale vstup do Evropské unie nás do tohoto diskursu nepochybně vtáhne.

JIRÍ MUSIL je profesorem Středoevropské univerzity v Budapešti a Varšavě a Univerzity Karlovy v Praze. Zabývá se zejména sociologií města a regionů a politickou sociologií s důrazem na střední Evropu. Publikoval několik knih o městech, urbanizaci, bydlení, sociální ekologii a o regionálním vývoji, které byly přeloženy do angličtiny, italštiny, polštiny a maďarštiny. Poslední knihou, kterou vydal, je *The End of Czechoslovakia. Je spolueditorem knihy Prostorové důsledky transformačního procesu v Německu a u jeho sousedů, která vyšla v SRN roku 1997. Společně se Zdenkem Sudou připravili k vydání knihu The Meaning of Liberalism – East and West. K jeho trvalým zájmům patří dílo T. G. Masaryka, o němž napsal řadu statí.*

Literatura

- Abbott, Andrew 2001. *Time Matters. On Theory and Method*. Chicago: Chicago University Press.
- Holub, Radovan 2001. „Má český film co nabídnout?“ *Lidové noviny* 31. 12. 2001: 11.
- Petrusek, Miloslav 2000. „Úvodem. Sociologie jako názorové soužití a střetávání.“ Pp. 9-17 in *Sociologické školy, směry, paradigmata*. Praha: SLON.
- Seidman, S., J. C. Alexander 2001. *The New Social Theory Reader. Contemporary Debates*. London and New York: Routledge.
- Wagner, Peter 2001. *A History and Theory of the Social Sciences*. London: SAGE Publications.

Summary

The author compares the present situation and orientation of Czech sociology after 1989 with the developments of European sociology after WWII. Following the analyses of Peter Wagner three phases can be distinguished in this respect: (1) in the first decades after WWII social theory in Western Europe was linked to a kind of soft social planning, (2) in the seventies and eighties there was a return to concepts linked to liberal economic principles and (3) in the last decades of the past century and at present social theory reflects mainly the ‘second crisis of modernity’. In the 1980s and 1990s European sociology did not change just its theoretical orientations, but also its themes. Analyses of contemporary book publications show that the attention of European sociologists has shifted to the following themes: social theory and social philosophy, sociology of culture and media, gender and feminism, sociology of health and medicine, social policy, political sociology, nationalism, ethnicity, racism. Czech sociology – due to long-term isolation during the communist regime, and due to insufficient discussions after 1989 concerning the development of social theory and social change in Western Europe – continued to analyse traditional social issues and problems, and did not pay sufficient attention to emerging and pressing problems relevant to the new conditions of Czech society, to the analysis of interactions among different types of societal regulations and the relationship between macrosocial and microsocial aspects of societies.